

RECENZJE I SPRAWOZDANIA

Laszlo Szögi, Peter Kónya, *Sáros megyei diákok az Európai egyetemeken – Šarišskí študenti na európskych univerzitách 1387–1918*, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetemi Könyvtára és Levéltára, 2012, ss. 410. ISBN 978-963-284-297-4.

Laszlo Szögi i Peter Konya są autorami wielu prac z zakresu historii szkolnictwa, a ich najnowsza dwujęzyczna książka poświęcona jest historii szkolnictwa i studentom w okręgu Szarysz na Słowacji. Omawiana monografia składa się z dwóch niezależnych od siebie części i dwóch odrębnie ułożonych bibliografii. Pierwszy z wymienionych historyków publikuje od wielu lat wyniki swoich badań źródłowych nad peregrynacjami studentów z dawnego Królestwa Węgier¹. Badania te cechuje niezwykle szeroki zakres terytorialny, obejmują one bowiem całe terytorium wspomnianego królestwa, a także wszystkie uczelnie i szkoły wyższe w Europie, na których studenci z Węgier uzyskiwali indeks. W polskiej literaturze próżno szukać tak szeroko zakrojonych badań, aczkolwiek i u nas powstają publikacje na temat studentów z poszczególnych regionów², zakonów³ czy pojedynczych miejscowości⁴. Recenzowana książka zawiera fragment wyników wieloletnich badań L. Szögiego nad uczelniami i studentami, ale książka ta ukazuje, wbrew tytułowi, znacznie szerszą paletę zagadnień niż tylko wyliczenie studentów i uczelni, na których stu-

¹ Jako przykłady jego obfitej twórczości można wymienić następujące książki o studentach węgierskich na uniwersytetach szwajcarskich i holenderskich w okresie 1789–1919: L. Szögi, *Magyarország diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919*, Budapest 2000; o studentach w Polsce i krajach bałtyckich na uczelniach niemieckich po 1526 r.: idem, *Magyarország diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1789*, Budapest 2003, oraz o studentach w uczelniach niemieckich (również dla okresu po klęsce pod Mohaczem), idem, *Magyarország diákok német egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Budapest 2011.

² T.M. Trajdos, *Spiszacy na Akademii Krakowskiej w XV wieku*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 4, Warszawa 1990, s. 296–357; M. Pawlak, W. Długokęcki, *Studia uniwersyteckie malborczyków do 1773 roku*, Bydgoszcz 2004; M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVII–XVIII wieku*, Toruń 1988.

³ K. Kaczmarek, *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań 2002; idem, *Augustianie na studiach w Krakowie w XV wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 99, 2003, s. 131–164; idem, *Związki norbertanów z Uniwersytetem Krakowskim na tle innych zakonów w okresie średniowiecza*, [w:] *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. J. Rajman, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Folia 40: Studia Historica*, t. 5: 2007, s. 159–170.

⁴ A. Sołtan, *Warszawianie na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400–1642*, Warszawa 1977; A. Kopysta, *Studenci z Parafii Kolegiackiej w Wieluniu na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400–1642*, Częstochowa 1986; K. Ożóg, *Studia krakowian na praskim uniwersytecie do początku XV wieku*, [w:] *Miasta, Ludzie, Instytucje, Znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wýrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 637–652.

diowali. Peter Konya napisał obszerny tekst poświęcony dziejom okręgu Szarysz występującego w strukturze administracyjnej dawnego Królestwa Węgier pod nazwą komitat Sáros. W części tej znajduje się także obszerny wywód na temat historii szkolnictwa tego regionu. Drugą część, napisaną przez L. Szögiego, stanowi wykaz wszystkich studentów z tego regionu na europejskich uniwersytetach, akademiach, kolegiach i wyższych szkołach technicznych. Wykaz ten nawiązuje, jak już wspomniałem, do wyników badań L. Szögiego nad peregrynacjami studentów z Królestwa Węgier. Należy jednak podkreślić, że autor znacząco rozszerzył zakres chronologiczny, przyjmując jako cezurę początkową rok 1387, która to data poświadcza pierwszy wpis obywatela z Szarysza na średniowieczny uniwersytet.

Oceniając rozdział napisany przez P. Konyę, należy podkreślić wszechstronne wykorzystanie literatury przedmiotu i oparcie wniosków na szerokiej podstawie źródłowej. Zwraca uwagę także bogata szata ikonograficzna (ilustracje pochodzą głównie z nieocenionego zbioru *Superioris Hungariae Civitas*, wydanego w 1617 r.). Nazwa Szarysz jest, jako nazwa regionu, w powszechnym użyciu na Słowacji, mimo że nie funkcjonuje jako nazwa jednostki administracyjnej. Region Szarysz pokrywa się ze średniowiecznym węgierskim komitatem Sáros. Jego najstarsza stolica mieściła się na zamku Saros zwanym po słowacku Šariš, położonym niedaleko Preszowa, obecnej stolicy regionu. Szarysz graniczył od południa z komitatem Abov, którego stolicą były Koszyce, a od zachodu ze Spiszem, od wschodu z komitatem Zemplin (stolica Nové Mesto pod Šiatrom, węg. Sátoraljaújhely). Warto przypomnieć, że w skład Szarysza wchodziły w średniowieczu takie miasta, jak: Bardejów (węg. Bártfa), Preszów (węg. Eperjes), Swidnik (węg. Felsővísköz), Giraltovce (węg. Giralt), Lipany (węg. Héthárs), Sabinov (węg. Kisszeben) oraz Lemešany (węg. Lemes). W polskiej literaturze dostrzeżono liczne związki naszego kraju z tym okręgiem⁵. Najważniejszą rolę wśród miast szaryskich odgrywały zawsze Bardejów i Preszów. Swoją, ukształtowaną w średniowieczu, pozycję ważnych ośrodków handlowych i rzemieślniczych utrzymały także w epoce nowożytnej. P. Konya ukazuje, jak oba miasta, a zwłaszcza Preszów, bogaciły się na handlu z Polską. Podkreśla również, że teren Szarysza obfitował w bogactwa naturalne, jak złoto, srebro i miedź, a także kamienie szlachetne, słynne w średniowieczu także poza granicami Węgier. Już w XVI w. opisywano zalety tutejszych wód termalnych. P. Konya pisze również, że w średniowieczu były winnice zarówno pod Preszowem, jak i Bardejowem i z żalem, całkowicie zrozumieliśmy, konstatuje, że dotąd ich nie odtworzono. Autor ukazuje znaczenie, jakie dla regionu miał tragiczny rok 1526, a następnie omawia walkę szlachty szaryskiej o uznanie władzy Jana Zapolskiego. Wspomina także o przejściu miast szaryskich na stronę Ferdynanda Habsburga. Skomplikowane stosunki polityczne powiązane są z akcentowaniem szerzenia się reformacji. Wielkie znaczenie dla Szarysza miało powstanie Franciszka II Rakoczego, któremu ludność regionu udzieliła szerokiego poparcia. Nie był to dla szaryszan dobry czas, a pieczętuje to wielka zaraza w 1710 roku. Odtąd szło kiepsko, ale szaryszanie wzięli jeszcze aktywny udział w rewolucji 1848–1849. Armia honwedów została zasilona przez zamieszkujących ten region Słowaków, Węgrów, Rusinów i Żydów. P. Konya ukazuje również przemiany kościelne w XIX w. a niezwykle interesująco zostały nakreślone podziały narodowościowe na przełomie XIX/XX w. (s. 79).

⁵ T.M. Trajdos, *Obecność polska w średniowiecznym Szaryszu*, [w:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*, red. S. Czopek, M. Parczewski, Rzeszów 1996; F. Kiryk, *Stosunki handlowe Jasła i miast okolicznych z miastami słowackimi w XV w.*, [w:] *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, red. J. Garbacik, Kraków 1964, s. 143–162; S.A. Sroka, *Bardejov v XV. storočí : štúdie z dejín mesta*, Bratislava 2011, pass.; idem, *Średniowieczny Bardów i jego kontakty z Małopolską*, Kraków 2010.

Autor konstatuje, że najliczniejszą i najstarszą nacją byli Słowacy, ale na drugim miejscu plasowali się Węgrzy.

Osobny wywód został poświęcony średniowiecznemu szkolnictwu. W zagadnieniach historii szkolnictwa zwraca uwagę trudność w precyzyjnym datowaniu poszczególnych szkół, co jest problemem znanym każdemu badaczowi średniowiecznego szkolnictwa. P. Konya wnikliwie przedstawia różne hipotezy, w tym i tę, że już w 1320 r. istniała szkoła w Wielkim Szaryszu. Krytycyzm autora wobec tej hipotezy wydaje się w pełni uzasadniony. Pierwsze wzmianki o szkołach w głównych miastach regionu wydają się znacznie późniejsze niż w przypadku głównych miast małopolskich: w 1429 r. została poświadczona szkoła w Preszowie, w 1434 r. w Bardejowie i w 1435 r. w Sabinowie. Sukcesy reformacji, która szerzyła się od lat trzydziestych XVI w., autor wiąże z silną pozycją mieszczańskich rodzin niemieckiego pochodzenia (s. 75). Dla rozwoju szkolnictwa szerzenie się reformacji miało olbrzymie znaczenie, o czym świadczy obszernie omówiona działalność Leonarda Stöckela, Tomaša Fabera i innych nauczycieli i organizatorów szkolnictwa. Autor szczegółowo, ale przystępnie, charakteryzuje najważniejsze ośrodki szkolnictwa w Szaryszu. Wydarzeniem o wielkim znaczeniu dla szkolnictwa szaryskiego było otwarcie w 1667 r. ewangelickiego kolegium w Preszowie (s. 95). Zostało uruchomione, mimo oporu arcybiskupa ostrzyhomskiego, i odegrało, mimo wielu problemów (s. 98), niezwykle ważną rolę w rozwoju oświaty. Problemy w funkcjonowaniu ewangelickiego szkolnictwa autor ukazuje w ścisłej korelacji z politycznymi losami regionu. Udział w powstaniach przeciwko katolickim Habsburgom nie mógł pozostać bez wpływu na losy tych szkół. Autor przedstawił również powstanie i funkcjonowanie szkół katolickich, w tym prowadzonych przez jezuitów. Położenie szkolnictwa prowadzonego przez protestantów zasadniczo polepszył patent cesarza Józefa II z 1781 roku. Odnowione zostało kolegium ewangelickie w Preszowie. W 1847 r. wykładało w nim już 12 profesorów, którzy swe dyplomy uzyskali na zagranicznych uniwersytetach. Wywody P. Konyi znajdują pełne potwierdzenie w tabelarycznych zestawieniach L. Szögiego. Kolegium przyciągało nie tylko szaryszan, ale studentów i z innych regionów (nawet z Siedmiogrodu), a jego absolwentami byli liczni pisarze, uczeni i politycy. Rola tego kolegium w dziejach Słowacji jest doniosła, ale P. Konya opisał także funkcjonowanie w XIX w. innych szkół szaryskich, w tym katolickich, grekokatolickich i żydowskich. Czytelnik może zapoznać się również z precyzyjnymi zestawieniami liczbowymi (s. 125), które dobitnie ukazują, jak wielki postęp w rozwoju szkolnictwa dokonał się w tym stuleciu.

Wykaz studentów z kraju szaryskiego został ułożony według nazw miast, w których znajdowały się badane wszechnice. Podano, tam gdzie było to możliwe, narodowość studiujących. Przy każdym z uniwersytetów podano w nawiasie daty ramowe, np. w przypadku Pragi lata 1348–1526, Krakowa 1364–1526, Wiednia 1365–1526 itd. Jak łatwo się domyśleć, pierwsza z dat to fundacja danego uniwersytetu. Osobno sporządzono wykaz obejmujący okres 1526–1919, stąd dla kilku uniwersytetów opisywanych w tej książce są wykazy podwójne (przed 1526 r. i dla lat 1526–1918). Listę uniwersytetów otwiera najstarszy w tym gronie, założony w 1348 r. uniwersytet w Pradze. Tu można zauważyć, że cezurą początkową podaną w książce jest rok 1387, ale nie ma on nic wspólnego z Pragą, lecz dotyczy Wiednia. Wówczas bowiem na uniwersytecie wiedeńskim odnotowano pierwszego studenta z omawianego regionu, a mianowicie Jerzego z Szarysza. Kolejna pozycja w wykazie obejmuje Uniwersytet Krakowski (s. 203–209), na którym autorzy doliczyli się w okresie od 1411 (pierwszym był Augustyn z Bardejowa) do 1525 r. aż 165 studentów z okręgu szaryskiego. Uniwersytet w Wiedniu przyjął w okresie 1387–1523 tylko 26 studentów, a więc znacznie mniej niż krakowski. Porównanie to wskazuje bardzo dobitnie na silne związki Górnych Węgier z Krakowem w dobie przed Mohaczem i na wielką atrakcyjność krakowskiej uczelni. Po 1526 r. proporcje te radykalnie się zmieniły i na zaledwie 9 studiujących

szaryszan w Krakowie przypada aż 308 tych, którzy wybrali uniwersytet w Wiedniu (obliczono dla całego okresu 1526–1919). Do chętnie wybieranych uniwersytetów należały także uczelnie w Wittenberdze (105 studiujących), Jenie (52) i Lwowie (42). Podsumowując, należy stwierdzić, że przed 1526 r. szaryszan odnotowano na 5 uniwersytetach (Praga, Kraków, Wiedeń, Lipsk, Ferrara). W okresie od 1526 do 1918 r. uzyskiwali indeksy na aż 92 uczelniach i w szkołach wyższych.

Praca jest zaopatrzona w indeks miejscowości i indeks studentów, osobno dla okresu przed i osobno po 1526 roku. Umieszczona na końcu bibliografia, obejmująca źródła i opracowania, odpowiada układowi treści całej książki, a zatem osobno została zestawiona problematyka dziejów szkolnictwa i oświaty w regionie Szaryskim, osobno zaś dla uniwersytetów, na których szaryszanie studiowali (s. 397). Drobiazgowe zestawienie wszystkich studentów z tego okręgu poświadczonych jako wpisujący się na uniwersytety europejskie obejmujące długi okres zamykający się datami 1387–1918 pozwala poznać nie tylko konkretnych, poświadczonych z imienia i nazwiska, studentów, ale i wybrane przez nich uczelnie wyższe, kierunki podróży naukowych. Badania L. Szogiego są, co należy podkreślić, wyczerpujące. Także wysiłek badawczy P. Konyi należy ocenić bardzo wysoko – rozdział jego autorstwa daje czytelnikowi pełny przegląd historii Szarysza i dziejów jego szkolnictwa. Recenzowana książka ukazuje wielką atrakcyjność średniowiecznego Uniwersytetu Jagiellońskiego dla studentów z Szarysza⁶. Po Mohaczu jego rola, jako wybór miejsca studiowania, maleje, wzrasta natomiast rola Wiednia. Jak dobrze wiadomo, w monarchii habsburskiej konfliktów między Szaryszem a Wiedniem nie brakowało. Ukazał to P. Konya w obszernym wykładzie na temat dziejów tego regionu. Jest więc czymś niezwykle atrakcyjnym Wiedeń jako ośrodek szkolnictwa wyższego. Przyciągając Słowaków, Węgrów, Żydów i inne narody z okręgu szaryskiego, wyrastał ponad te konflikty.

Jerzy Rajman

⁶ W polskiej literaturze zagadnienie to omawia ostatnio S.A. Sroka, *Związki Uniwersytetu Krakowskiego z Węgrami w średniowieczu*, [w:] i dem, *Wokół kontaktów dawnych ziem węgierskich z Polską w średniowieczu. Szkice*, Bydgoszcz 2002, s. 91–97.